

Tomasz Kosiek

Porewolucyjne transformacje rumuńskiej polityki wobec mniejszości narodowych*

Post-Revolutionary Transformations of the Romanian Policy Towards National Minorities

Abstract: The Romanian Revolution of December 1989, resulting in the fact that Nicolae Ceaușescu, who ruled the country since 1960s was removed from power, initiated a series of political, social and economic changes. Romania as a non-heterogeneous state in terms of ethnicity was forced under the emerging democratic system to develop legal solutions governing relations between the state and the minorities. Developing concepts that would be satisfactory to the State and the Romanian elites as well as the minority circles was a lengthy and very complex process. The path to the emergence of compromise legislation, including in the field of language and education, required many years of work and overcoming mutual prejudices and mistrust. Finally, after over two decades since the revolution, Romanian political elites and the representatives of several national minorities living in Romania created a system that is seen in the eyes of European decision-makers as an example worthy of following. At a closer inspection, it turns out that the adopted legal solutions are not free from defects. An example of this is the phenomenon of an "ethno-business" as well as the fact that so far the Romanian legislation could not clearly define the category of a "national minority". Undoubtedly, a sign of the fact that Romania as a country and its citizens have coped with their ethnic heritage is the outcome of the last presidential election of December 2014, which, dominated by ethnic Romanians, introduced Klaus Iohannis, who is a representative of the German minority, to the Palace Cotroceni in Bucharest – the seat of the presidents of Romania.

Keywords: Romania, national minorities in Romania, protection of national minorities

* Na prezentowany artykuł składają się przeredagowane fragmenty rozprawy doktorskiej „Ukraińska” mniejszość narodowa w rumuńskim Maramureszu i problemy jej tożsamości, napisanej pod opieką prof. dr. hab. A. Poserna-Zielińskiego. Badania, na podstawie których powstała wspomniana praca, prowadzone były w ramach grantu promotorskiego NN 109223636 w latach 2008-2013.

Wstęp

W grudniu 2014 roku minęło ćwierć wieku od obalenia reżimu Nicolae Ceaușescu, rządzącego Rumunią od lat 60. XX wieku. Przejęcie władzy przez demokratyczne siły zainicjowało początek szeregu złożonych i wielowymiarowych przemian o charakterze politycznym, społecznym i ekonomicznym. Jedną ze sfer, które w porewolucyjnej dobie uległy znacznym przemianom, stała się rumuńska polityka związana z ochroną mniejszości narodowych żyjących w tym państwie. Droga wiodąca do przyjęcia kompromisowych rozwiązań w tej płaszczyźnie nie była łatwa i wymagała zaangażowania i nacisków różnych środowisk, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Ostatecznie wypracowane rozstrzygnięcia są akceptowane zarówno przez państwo, jak i elity mniejszości zamieszkujących Rumunię, choć pamiętać należy, że przyjęte koncepcje nie są idealne.

W prezentowanej artykule stawiam sobie za cel prześledzenie przemian, jakie od 1989 roku zaszły w rumuńskim prawodawstwie dotyczącym mniejszości narodowych. Mój wywód rozpocznę jednak od zarysowania polityki etnicznej w czasach Socjalistycznej Republiki Rumunii. Następnie omówię etapy rozwoju rumuńskiej polityki mniejszościowej w dobie porewolucyjnej. Kończąc zaś, zasygnalizuję pewnego rodzaju problemy i „niedociągnięcia”, jakie są obecne w przyjętych rozwiązaniach prawnych.

1. W dobie socjalizmu

W przededniu kończącej się drugiej wojny światowej, przy wsparciu Moskwy, do władzy w Rumunii doszły środowiska komunistów na czele z Petru Grozą¹. Od początku sprawowania rządów rumuńscy komuniści odnosili się do kwestii narodowych w sposób przyjazny, czego symbolem był między innymi dekret z 1 czerwca 1945 roku, dotyczący reaktywacji węgierskiego szkolnictwa oraz uruchomienia węgierskojęzycznego Uniwersytetu Bolyai w Cluj-Napoca². Ustalenia Konferencji Partii Komunistycznej, która odbyła się jesienią

1 J. Demel, *Historia Rumunii*, Wrocław 1986, s. 409-414.

2 J. Nouzille, *Transylwania. Obszar kontaktów i konfliktów*, przeł. J. Proksa, Bydgoszcz 1997, s. 227.

tego samego roku, potwierdzały, że ludność nierumuńska ma mieć w powojennej Rumunii zagwarantowane prawo do swobodnego rozwoju i własnej kultury i języka³.

Stosunkowo sprzyjający mniejszościom polityczny klimat utrzymywał się w Rumunii do lat 60. W tym czasie powołano do życia między innymi Węgierski Okręg Autonomiczny we wschodniej Transylwanii⁴, w obrębie którego język węgierski zyskał status drugiego języka urzędowego. Inne mniejszości również wykorzystywały przychylną politykę władz centralnych i tworzyły na przykład szkoły, w których nauka odbywała się w językach ojczystych. Przykładem tego była między innymi mniejszość ukraińska, która na północy kraju, w mieście Sighetu Marmatiei w okręgu Maramuresz, powołała do życia liceum i szkołę pedagogiczną z ukraińskim językiem nauczania⁵. Polityka nowych władz nie była łaskawa jedynie dla mniejszości niemieckiej, na której ciążyło jarzmo wojennej kolaboracji z nazistami. Wskutek nieprzychylności rumuńskich elit doprowadzono do wywłaszczenia niemieckich właścicieli majątków, zaś przedsiębiorcom znacjonalizowano firmy i banki⁶. Mniejszość niemiecka do 1950 roku nie posiadała także żadnych praw wyborczych.

Nadchodzące zmiany w polityce mniejszościowej rumuńskich komunistów dały się zauważyć jeszcze przed objęciem władzy przez N. Ceaușescu. Rządzący zaczęli ferować politykę „etnicznej homogenizacji”, mającą na celu zniwelowanie różnic etnicznych⁷. W wyniku zmiany kursu w polityce mniejszościowej rumuńscy liderzy polityczni w 1959 roku doprowadzili do zlikwidowania odrębności węgierskojęzycznego Uniwersytetu Bolyai w Cluj-Napoca poprzez połączenie go z rumuńskim Uniwersytetem Babeș. Z kolei w 1968 roku ostatecznie zlikwidowano Węgierski Okręg Autonomiczny. Zmiany w polityce mniejszościowej dotknęły nie tylko Węgrów, ale także pozostałe mniej-

3 J. Demel, *Historia Rumunii*, s. 411.

4 J. Nouzille, *Transylwania*, s. 227.

5 M. Pavliuk, A. Zhukovsky, *Maramureș Region*, [w:] *Encyclopedia of Ukraine*, ed. V. Kubijovyc, D. H. Struk, t. 3, Toronto 1993, s. 306.

6 A. L. Cartwright, *The Return of the Peasant. Land Reform in Post-Communist Romania*, Aldershot 2001; R. Gräf, M. Grigoraș, *The Emigration of the Ethnic Germans of Romania Under Communist Rule*, [w:] *Tolerance and Intolerance in Historical Perspective*, ed. C. Lévai, V. Vese, Pisa 2003, s. 53-71.

7 J. Kelley, *Ethnic Politics in Europe. The Power and Norms and Incentives*, Princeton-Oxford 2006, s. 140.

szości⁸. Choć oficjalnie kierownictwo państwa wielokrotnie podkreślało, że socjalistyczna Rumunia to raj dla wszystkich obywateli państwa bez względu na ich pochodzenie etniczne⁹, to równocześnie rządzący legitymizowali i utrwalali swą władzę z pomocą nacjonalistycznych praktyk i dyskursów, których korzenie sięgały jeszcze okresu międzywojennej România Mare¹⁰.

2. Przemiany po rewolucji

Grudniowa rewolucja z 1989 roku i obalenie dyktatora uruchomiły w Rumunii procesy głębokich przemian społecznych i gospodarczych. Polityczny przełom rozbudził również nadzieje środowisk mniejszościowych, liczących na demokratyczne przemiany także w zakresie polityki mniejszościowej i zapewnienie nierumuńskim obywatelom warunków pozwalających im na rozwijanie i wzmacnianie swoich tożsamości kulturowych i etnicznych. Elity środowisk mniejszościowych niemal od razu po zmianie władz przystąpiły do aktywnych działań w tej płaszczyźnie, wysuwając między innymi postulaty dotyczące kwestii ochrony ich praw językowych i kulturowych. Nadzieje tych grup na przemiany polityki państwowej w tym zakresie nie były bezpodstawne, gdyż Front Ocalenia Narodowego (FON), sprawujący po rewolucji władzę, już w styczniu 1990 roku podkreślał, że w nowej Rumunii przedstawiciele wszystkich mniejszości będą mieli zagwarantowane prawo do używania swoich ojczystych języków w życiu publicznym i na każdym poziomie edukacji. Początkowo przychylny klimat szybko się jednak zmienił, a do głosu zaczęły dochodzić rumuńskie siły nacjonalistyczne. Z czasem wymusiły one na FON odejście od współpracy ze środowiskami mniejszościowymi i zawieszenie realizacji wcześniej składanych obietnic¹¹. Konsekwen-

8 Władze komunistyczne ograniczyły między innymi dostęp do edukacji w językach ojczystych mniejszości ukraińskiej i niemieckiej.

9 A. Bartosz, *Nie bój się Cygana*, Sejny 1994.

10 K. Verdery, *Ideology Under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkeley 1991.

11 J. Kelley, *Ethnic Politics in Europe*, s. 141; C. Kettley, *Ethnicity, Language and Transition Politics in Romania. The Hungarian Minority Context*, [w:] *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in Transition Countries*, ed. F. Daftary, F. Grin, Budapest 2003, s. 249-250.

cją zmiany stanowiska FON było między innymi wrzenie wśród najliczniejszej w Rumunii mniejszości węgierskiej żyjącej w Transylwanii, które w marcu 1990 roku doprowadziło do krwawych zamieszek między Węgrami i Rumunami w Tirgu Mureș¹². W ten sposób Rumunia stała się pierwszym państwem z byłego bloku socjalistycznych państw, w którym miały miejsce tak gwałtowne wydarzenia na tle etnicznym.

W poprawie sytuacji nie pomogły nawet pierwsze wolne wybory, gdyż po ich zakończeniu dotychczasowy przywódca FON I. Iliescu dodatkowo zintensyfikował współpracę ze środowiskami nacjonalistów rumuńskich. Owocem ich zbliżenia stały się niektóre artykuły rumuńskiej Konstytucji uchwalonej w 1991 roku, a wśród nich między innymi zapis o tym, że Rumunia jest państwem narodowym¹³. Większość fragmentów rumuńskiej ustawy zasadniczej poświęconych podstawowym prawom i wolnościom rumuńskich obywateli również wskazywała na etniczno-kulturowy sposób definiowania rumuńskiego obywatelstwa¹⁴. Mimo wszystko w ustawie zasadniczej pojawiły się także zapisy uwzględniające etniczną złożoność państwa rumuńskiego. Gwarantowały one mniejszościom prawo do utrzymywania i rozwijania własnej tożsamości, kultury czy języka¹⁵, a także podkreślały, że Rumunia jest ojczyzną wszystkich jej obywateli bez względu na przynależność etniczną, religijną czy używany język¹⁶. Wśród konstytucyjnych zapisów pojawił się również artykuł 59.3, gwarantujący mniejszościom prawo wprowadzenia swojego przedstawiciela do rumuńskiej Izby Deputowanych (niższa izba rumuńskiego parlamentu), o czym nieco niżej.

Horváth i Sacco zwracają uwagę, że przyjęte w 1991 roku zapisy Konstytucji, odnoszące się do wieloetnicznego oblicza Rumunii, zawierają częściowo sprzeczne postanowienia, które w późniejszym czasie wydatnie utrudniały prace nad szczegółowymi rozwiązaniami

12 J. Kelley, *Ethnic Politics in Europe*, s. 141; M. Ram, *Romania: From Laggard to Leader?*, [w:] *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, ed. B. Rechel, London–New York 2009, s. 181.

13 Artykuł 1.1, [w:] *Konstytucja Rumunii*, przeł. A. Cosma, 1996, źródło internetowe, [online] <http://libr.sejm.gov.pl/tekoi/txt/konst/rumunia.html> [dostęp 23.11.2012].

14 I. Horváth, A. Scacco, *From the Unitary to the Pluralistic: Fine-Tuning Minority Policy in Romania*, [w:] *Diversity in Action. Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe*, ed. A.-M. Biró, P. Kovács, Budapest 2001, s. 254.

15 Artykuł 6.1, [w:] *Konstytucja Rumunii*.

16 Artykuł 4.2, [w:] *Konstytucja Rumunii*.

prawnymi odnoszącymi się do kwestii ochrony mniejszości etnicznych w Rumunii¹⁷. W konsekwencji można dojść do wniosku, że rumuński ustawodawca w przygotowanej ustawie zasadniczej próbował pogodzić wzajemne relacje państwa, obywatelstwa i tożsamości etniczno-kulturowych, stanowiąc jednocześnie prawo podkreślające dominującą pozycję narodu tytularnego i rumuńskiego języka. Inaczej mówiąc, w rumuńskiej Konstytucji próbowano zabezpieczyć pierwszoplanową pozycję i prawa rumuńskiej większości przy równoczesnym ograniczeniu wszelkich dyskusji politycznych nad oficjalnym bilingwizmem czy autonomią kulturową mniejszości¹⁸.

3. Rozwój polityki mniejszościowej

Kolejnym etapem rozwoju stosunków na linii rumuńskie państwo i mniejszości było powołanie do życia w 1993 roku Rady do Spraw Mniejszości Narodowych (rum. Consiliul Minorităților Naționale). W skład Rady weszli przedstawiciele poszczególnych mniejszości etnicznych żyjących w Rumunii. Utworzony organ miał przede wszystkim odpowiadać za wypracowywanie płaszczyzny porozumienia i prowadzenia dialogu między administracją centralną i lokalną a przedstawicielami organizacji mniejszościowych. Ci ostatni w ramach Rady mieli prawo do sygnalizowania problemów dotyczących reprezentowane przez nich grupy, a także do wysuwania rekomendacji i inicjatyw mających wpływać, przynajmniej w założeniu, na poprawę sytuacji mniejszości¹⁹. W rzeczywistości Rada nie miała jednak żadnych realnych możliwości wpływania na politykę rządu. Co więcej, w pierwszych latach swego funkcjonowania nie zdołała nawet zainicjować dialogu między rumuńską administracją i liderami mniejszości węgierskiej.

Jak wspominałem, w pierwszych latach funkcjonowania Rady w jej skład wchodził przedstawiciele wszystkich mniejszościowych organi-

17 I. Horváth, A. Scacco, *From the Unitary*, s. 253-254. Jeden z wielu przykładów podawanych przez autorów dotyczy wspomnianego wyżej artykułu 6.1, gwarantującego prawa językowe mniejszościom, i artykułu 13, podkreślającego, iż jedynym językiem urzędowym jest język rumuński.

18 C. Kettley, *Ethnicity, Language*, s. 251, 253.

19 M. Ram, *Romania*, s. 182, I. Horváth, A. Scacco, *From the Unitary*, s. 259.

zacji. W 2001 roku nastąpiła jednak reorganizacja i przemianowanie jej na Radę Mniejszości Narodowych. Po reformie zmieniły się także zasady wystawiania przedstawicieli wchodzących w jej skład. Prawo to zachowały tylko te organizacje, które zdołały wprowadzić swego przedstawiciela do rumuńskiego parlamentu²⁰. Tym samym przywilej oficjalnego reprezentowania danej mniejszości w stosunkach i kontaktach z państwową administracją zyskiwała tylko i wyłącznie ta organizacja, która miała sposobność wprowadzenia swojego przedstawiciela do Izby Deputowanych. W konsekwencji inne organizacje zostały w ten sposób skazane na marginalizację związaną z niemożnością reprezentowania mniejszości w relacjach z państwem oraz brakiem dostępu do państwowych dotacji zarezerwowanych dla mniejszości.

Warto w tym miejscu, jak sądzę, napisać nieco szerzej o kwestii deputowanych wywodzących się ze środowisk mniejszościowych i reprezentujących swe grupy w rumuńskim parlamencie. Jeden z zapisów Konstytucji gwarantuje każdemu ze środowisk mniejszościowych możliwość wprowadzenia na preferencyjnych zasadach jednego przedstawiciela danej grupy do Izby Deputowanych. Wprowadzenie przez grupę mniejszościową swojego deputowanego nie odbywa się oczywiście „z automatu”. Cały mechanizm wyboru mniejszościowych deputowanych przedstawia się następująco: Pozarządowe organizacje mniejszościowe, w myśl ustawy wyborczej, mają prawo do wystawiania swoich kandydatów w wyborach, podobnie jak partie. Do 2008 roku organizacje obowiązywał 5% próg wyborczy, liczony jednak odmiennie od progu wyborczego dla standardowych partii politycznych. Aby dana organizacja mniejszościowa mogła wprowadzić swojego reprezentanta do parlamentu, jej wynik wyborczy musiał osiągnąć co najmniej 5% średniej liczby głosów, które powinien był zdobyć kandydat startujący z ramienia partii politycznej. Po nowelizacji ustawy wyborczej z 2008 roku próg ten dla kandydatów mniejszościowych podniesiono do 10%²¹. Dzięki takiemu rozwiązaniu wyborczemu na przykład

20 A. Gavriľiu, „Ethno-Business”: *The Unexpected Consequence of National Minority Policies in Romania*, Referat wygłoszony w ramach Changing Europe Summer School V. Informal Networks, Clientelism and Corruption in Politics, State Administration, Business and Society. Case Studies from Central and Eastern Europe, 2010, [online] <http://www.changing-europe.org/download/CESS2010/Gavriľiu.pdf> [dostęp 11.04.2013], s. 4.

21 Tamże, s. 4-5.

w 2004 roku w rumuńskim parlamencie można było znaleźć osiemnastu przedstawicieli reprezentujących dziewiętnaście mniejszości narodowych (Czesi i Słowacy mieli wspólnego deputowanego)²². Należy też wspomnieć, że organizacjom mniejszościowym przysługuje prawo do wystawiania swoich kandydatów także w wyborach lokalnych²³. Kluczowy dla funkcjonowania danej organizacji mniejszościowej jest jednak fakt zdobycia mandatu deputowanego.

Wracając jednak do połowy lat 90., należy zwrócić uwagę, że relacje między rumuńską elitą polityczną a przedstawicielami mniejszości nabrały nowego wymiaru dopiero po wyborach parlamentarnych i prezydenckich w 1996 roku. W ich wyniku od władzy został odsunięty prezydent Iliescu i współpracujące z nim środowiska narodowe. W skład powyborczej koalicji weszli natomiast przedstawiciele węgierskiej mniejszości narodowej skupionej w partii Demokratyczny Związek Węgrów w Rumunii (węg. Romániai Magyar Demokrata Szövetség). Tym samym powołany w 1996 roku gabinet rady ministrów był pierwszym w historii Rumunii rządem niejednorodnym etnicznie²⁴.

Nowy rząd niemal od razu przystąpił do prac mających na celu uregulowanie polityki mniejszościowej. Jeszcze w tym samym roku powołał Departament do spraw Ochrony Mniejszości Narodowych podlegający bezpośrednio premierowi, na czele którego stanął odrębny minister wchodzący w skład rady ministrów. Utworzony Departament przyczynił się do wypracowania i wprowadzenia wielu rozwiązań prawnych związanych z ochroną mniejszości²⁵. Od 2001 roku zakres działania wspomnianego departamentu został włączony do Departamentu do spraw Stosunków Międzyetnicznych²⁶.

Należy pamiętać, że wiele działań podejmowanych przez rumuńskie elity polityczne mających na celu uregulowanie stosunków z mniejszościami narodowymi warunkowanych było nie tylko czynnikami wewnątrzpaństwowymi. Część z nich pojawiała się również pod wpływem presji międzynarodowej. Wpływ sił zewnętrznych dał się zauważyć zwłaszcza od czasu, gdy rumuńskie elity polityczne zdecydowały

22 M. Ram, *Romania*, s. 182, 191.

23 I. Horváth, A. Scacco, *From the Unitary*, s. 258.

24 C. Kettley, *Ethnicity, Language*, s. 247, 255.

25 I. Horváth, A. Scacco, *From the Unitary*, s. 261-262.

26 A. Gavriliu, "Ethno-Business".

się na kurs mający na celu wprowadzenie Rumuni do struktur Unii Europejskiej i NATO. Niemniej jednak to głównie siły wewnętrzpaństwowe, a zwłaszcza środowiska mniejszości węgierskiej, doprowadziły do wypracowania i przyjęcia wielu rozwiązań prawnych chroniących mniejszości w Rumunii. Podejmowane prace koncentrowały się przede wszystkim na kwestiach związanych z ochroną praw językowych, prawa dotyczącego administracji publicznej, zwłaszcza w zakresie prawa do używania języka ojczystego w kontaktach z organami administracji oraz w zakresie prawa do edukacji w języku ojczystym.

4. Rozwiązania prawne

W przyjętym w 1991 roku Prawie nr 69/1991 o Lokalnej Administracji Publicznej wyraźnie podkreślono, że językiem urzędowym obowiązującym we wszystkich organach administracji państwowej jest tylko i wyłącznie język rumuński. Jednocześnie w tym samym akcie prawnym dość wyraźnie ograniczono prawo do używania języków mniejszościowych. W myśl przyjętych rozwiązań język rumuński miał być obowiązkowo używany na całym obszarze państwa, w tym również w regionach, w których mniejszości narodowe stanowiły liczebną większość. Nowo obowiązujące prawo dopuszczało jednak możliwość publikowania postanowień administracyjnych w językach mniejszościowych na obszarach zamieszkiwanych w znacznym procencie przez ludność nierumuńską. Mniejszości zyskiwały także prawo zwracania się do organów administracji lokalnej w języku ojczystym. Problematyczne z punktu widzenia mniejszości było jednak to, że w przypadku pisemnego zwracania się do administracji w swoim języku ojczystym, osoba zwracająca się była zobowiązana do załączenia do oryginału również poświadczonego tłumaczenia w języku rumuńskim. Podobnie rzecz się miała, według przepisów, również w przypadku komunikacji werbalnej. W obu przypadkach koszty przygotowania tłumaczenia lub asysty tłumacza spoczywały na obywatelu zwracającym się do organów w języku nierumuńskim²⁷.

27 C. Kettley, *Ethnicity, Language*, 254; I. Horváth, A. Scacco, *From the Unitary*, s. 265.

Zmiany w zakresie wspomnianego wyżej prawa wprowadzono w 1997 roku wraz z wejściem przedstawicieli mniejszości węgierskiej do rumuńskiego rządu. Nowe zapisy dopuściły używanie języków mniejszościowych w kontaktach z administracją na obszarach zamieszkiwanych przez co najmniej 20% ludności nierumuńskiego pochodzenia. Jednocześnie stworzyły lokalnej administracji możliwość publikowania przyjętych przez nią postanowień i informacji w języku mniejszości. Co więcej, nowe przepisy zezwoliły także na używanie języka mniejszościowego podczas posiedzeń władz lokalnych, ale tylko w przypadku, gdy przynajmniej jedna trzecia członków danej rady była pochodzenia mniejszościowego. Ustanowione prawo dopuszczało także używanie dwujęzycznych napisów na budynkach administracji i użyteczności publicznej. Co prawda, początkowo wokół przyjętych zmian toczyła się gorąca polemika, zakończona wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego o ich niekonstytucyjności, ale ostatecznie nowe rozwiązania przyjęto w 2000 roku w ramach nowego aktu prawnego²⁸.

Kolejną płaszczyzną reformatorskich zabiegów środowisk mniejszościowych po rewolucji 1989 roku stała się edukacja w językach mniejszościowych. Początkowo w Rumunii temat ten budził zagorzałe dyskusje publiczne i polityczne, zwłaszcza z udziałem środowiska, któremu najbardziej zależało na zmianach w tym zakresie, czyli mniejszości węgierskiej. Węgrzy nalegali na uzyskanie pozwolenia na tworzenie szkół z węgierskim językiem wykładowym, zapewniających edukację na każdym poziomie, łącznie z węgierskojęzycznym uniwersytetem. Ich dążenia doprowadziły w pierwszej kolejności do wydzielenia się z wcześniej istniejących szkół rumuńsko-węgierskich odrębnych placówek węgierskojęzycznych. W 1994 roku środowiska węgierskie opracowały projekt ustawy regulującej prawa mniejszości w zakresie edukacji w językach ojczystych. Proponowane rozwiązania miały gwarantować prawo do tworzenia autonomicznych i publicznych szkół na każdym poziomie nauki. Projekt ten nigdy jednak nie trafił pod obrady parlamentu, mimo iż został uznany przez Trybunał Konstytucyjny za zgodny z rumuńską konstytucją²⁹. W 1995 roku parlament przyjął Ustawę o edukacji, która regulowała zagadnienia nauki

28 I. Horváth, A. Scacco, *From the Unitary*, s. 266.

29 Tamże, s. 266-267.

w językach mniejszościowych. Nowe prawo zezwalało na tworzenie placówek pierwszego i drugiego stopnia, w których językiem wykładowym mógł być język ojczysty mniejszości. Wymagano jednak, aby w mniejszościowych szkołach średnich zajęcia z historii i geografii były prowadzone w języku rumuńskim. Dodatkowo ustawa dopuszczała prowadzenie zajęć w języku mniejszościowym w szkolnictwie wyższym, ale nie zezwalała jednocześnie na tworzenie niezależnych katedr czy instytutów. Bardzo kontrowersyjny okazał się jednak zapis ustawy wprowadzający obowiązek przeprowadzania egzaminów wstępnych na wyższe uczelnie tylko i wyłącznie w języku rumuńskim. Przyjęte rozwiązanie uderzało w sposób bezpośredni we wszystkich absolwentów mniejszościowych szkół średnich. Ostatecznie pod wpływem rosnącej presji środowisk mniejszościowych i państw UE przepis ten zawieszono³⁰.

Po wejściu mniejszości węgierskiej w skład nowego rządu w wyborach z 1996 roku przystąpiono do prac nad nowelizacją ustawy, którą ostatecznie uchwalono w 1999 roku. Nowo przyjęte prawo zezwalało uczniom mniejszościowych szkół średnich na zdawanie egzaminów w języku ojczystym, a także dopuszczało możliwość tworzenia szkół wyższych z nierumuńskim językiem wykładowym. Warto jednak wyraźnie podkreślić, że głównym czynnikiem sprawczym w zakresie zmian prawodawstwa dotyczącego edukacji w językach mniejszościowych było środowisko węgierskie. Liderzy innych grup narodowościowych byli zdecydowanie mniej zaangażowani w tej płaszczyźnie³¹. Ostatecznie temat funkcjonowania języków mniejszościowych w sferze prywatnej i publicznej został zamknięty ratyfikacją w 2007 roku, po piętnastu latach od podpisania, Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych³².

30 Tamże, s. 267; C. Kettley, *Ethnicity, Language*, s. 254.

31 I. Horváth, A. Scacco, *From the Unitary*, s. 268.

32 M. Ram, *Romania*, s. 183.

5. Finanse i „etnobiznes”

Wspominałem już wcześniej, że dla mniejszościowych organizacji pozarządowych bardzo ważne znaczenie ma fakt zdobycia miejsca w Izbie Deputowanych przez ich reprezentantów, bo tylko i wyłącznie w takim przypadku dana organizacja staje się jedynym stowarzyszeniem reprezentującym daną mniejszość w relacjach z państwem, a także tylko i wyłącznie ona może liczyć na dotacje z budżetu centralnego na rzecz danej mniejszości³³. W pierwszych latach (1994-1999) funkcjonowania dotacji promniejszościowych nie było dokładnych przepisów wskazujących, na jakiego typu działania organizacje mogą wydawać przekazywane środki. Dopiero od 2000 roku środowiska mniejszościowe zostały ograniczone ściśle określoną listą działań, na które można wydatkować pozyskane finanse. W konsekwencji dotacje można przeznaczyć między innymi na utrzymanie i funkcjonowanie siedzib i filii organizacji, na wydawanie prac, podręczników szkolnych i innych publikacji, a także na organizację wydarzeń o charakterze kulturowym i naukowym³⁴. Należy jednak pamiętać, że dotacje otrzymuje tylko jedna organizacja wywodząca się z danej mniejszości etnicznej, a tym samym w przypadku mniejszości, która jest zróżnicowana i wewnątrz której funkcjonuje kilka organizacji, może dochodzić do potencjalnych konfliktów związanych z podziałem przyznanych środków. Śledząc dane dotyczące subwencjonowania działalności zrzeszeń i organizacji mniejszościowych z budżetu państwa w Rumunii w latach 1994-2008, można zauważyć bardzo wyraźny wzrost nakładów na działalność tych środowisk. W zdecydowanej większości stowarzyszenia i związki reprezentujące poszczególne grupy otrzymywały każdego roku coraz to większe fundusze. Na podstawie tabeli 1, opracowanej przez M. Mohácsék i dotyczącej środków budżetowych przyznanych mniejszościom w latach 1994-2008, da się prześledzić wartości dofinansowań uwzględniające zmiany inflacji. Tym samym prezentowane zestawienie pozwala zobaczyć rzeczywistą ewolucję finansowania mniejszości narodowych. Inna badaczka zajmująca się problematyką mniejszości narodowych w Rumunii, A. Gavriľiu, zwró-

33 Zob. M. Mohácsék, *Analiza finanțarilor alocate organizațiilor minorităților naționale*, "Working Papers in Romanian Minority Studies", nr 16, Cluj-Napoca 2009.

34 Tamże, s. 7.

Tabela 1. Wysokość dofinansowań dla organizacji mniejszości narodowych z rumuńskiego budżetu w latach 1994-2008

Mniejszość	Tys. RON														Łącznie	
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007		2008
Albańczycy	170	224	231	154	165	273	346	363	426	565	593	589	760	1.056	1.150	7.065
Ormianie	466	513	531	426	490	781	1.019	1.052	1.199	1.284	1.337	1.329	1.713	2.227	2.800	17.167
Bułgarzy	424	417	462	335	347	586	815	853	970	1.016	1.085	1.078	1.392	1.811	2.310	13.901
Cześci Słowacy	254	385	369	281	342	430	560	586	670	1.016	1.085	1.078	1.387	1.802	2.280	12.525
Chorwaci	127	160	162	127	159	273	359	375	430	706	757	752	970	1.261	1.610	8.228
Grecy	424	577	416	326	245	488	952	997	1.139	1.129	1.173	1.166	1.505	1.957	2.500	14.994
Żydzi	382	353	392	326	325	586	772	803	908	960	1.009	1.003	1.292	1.678	2.140	12.929
Niemcy	848	929	900	643	729	918	1.046	1.096	1.284	2.343	2.459	2.446	3.149	4.037	5.157	27.984
Włosi	212	224	139	100	245	352	458	480	545	565	593	589	760	1.077	1.378	7.717
Słowianie macedońscy	0	0	0	0	0	0	0	179	220	565	593	589	760	1.063	1.568	5.537
Węgrzy	763	865	831	634	649	1.992	2.547	2.669	3.028	5.264	6.306	6.771	8.708	11.154	14.250	66.431
Poľacy	170	224	231	172	165	348	458	480	550	677	700	697	931	1.305	1.679	8.787
Romowie	339	577	554	498	849	1.797	2.386	2.492	2.859	3.387	4.521	4.496	5.755	7.250	9.261	47.021
Lipowanie	254	385	369	281	473	586	815	883	1.053	1.595	1.696	1.687	2.177	2.827	3.600	18.681
Rusini/ Rutenicy	0	0	0	0	0	0	0	179	220	353	378	376	520	761	972	3.759
Serbowie	297	385	416	335	427	664	783	819	937	988	1.211	1.204	1.552	2.009	2.560	14.587
Tatarzy	254	320	254	190	370	391	912	955	1.087	1.171	1.255	1.248	1.624	2.115	2.700	14.846
Turcy	42	320	277	208	325	469	654	684	776	833	996	990	1.312	1.834	2.425	12.145
Ukraińcy	509	705	623	516	615	1.410	1.904	1.993	2.280	2.399	2.522	2.507	3.236	4.205	5.360	30.784
Łącznie wszystkie organizacje	5.935	7.563	7.157	5.552	6.920	12.344	16.786	17.938	20.581	26.816	30.269	30.595	39.503	51.429	65.700	345.088

ciła uwagę, że w 2009 roku środki budżetowe przekazane na rzecz organizacji reprezentujących w parlamencie mniejszości narodowe sięgnęły 70 000 000 RON, a tym samym były dziesięciokrotnie wyższe od nakładów budżetowych przeznaczonych dla rumuńskich partii politycznych (6 970 494 RON)³⁵.

Transformacja rumuńskiego prawodawstwa związanego z mniejszościami etnicznymi oraz system subsydiowania organizacji etnicznych w tym państwie w dużym stopniu przyczyniły się do powstania i rozwoju zjawiska określanego w literaturze mianem „etnobiznesu” (ang. *ethno-business*)³⁶, którego głównymi aktorami stały się rumuńskie państwo i organizacje mniejszościowe reprezentowane przez lidera – deputowanego. Co prawda, zbitka słów „etno” i „biznes” może sugerować rodzaj zachowań i praktyk służących na przykład utowarowieniu i komercjalizacji kultur i tradycji etnicznych³⁷, ale w tym przypadku mamy jednak do czynienia ze zjawiskiem związanym z budowaniem grup interesu i nacisku, działających na pograniczu władzy oraz finansów, które powstają wokół kwestii nierumuńskiego pochodzenia etnicznego i prawnych aspektów ochrony mniejszości w Rumunii. Przekształcenia w zakresie prawnej ochrony mniejszości stworzyły doskonałą okazję liderom etnicznym i ich najbliższym współpracownikom zaangażowanym w działania na rzecz mniejszości narodowych do wykorzystania powstałego systemu dla własnych korzyści materialnych, finansowych i politycznych. W konsekwencji działacze biorący udział w procesie „budzenia” asymilowanych w dobie socjalizmu środowisk mniejszościowych zaczęli wykorzystywać zaistniały kontekst prawny do wzrostu własnej aktywności politycznej, zdobywania miejsc w parlamencie i uzyskiwania dotacji finansowych. Co ciekawe, etnobiznes, zdaniem Gavriliu, doprowadził w Rumunii nawet do kształtowania „nowych” mniejszości i prób fragmentaryzacji dotychczasowych środowisk etnicznych, czego przykładem mają być powołane do życia organizacje Uniunea Culturală a Rutenilor din

35 A. Gavriliu, *„Ethno-Business”*, s. 10.

36 Zob. A. Carstocea, *Ethno-Business – the Manipulation of Minority Rights in Romania and Hungary*, [w:] *Perpetual Motion? Transformation and Transition in Central and Eastern Europe & Russia*, ed. T. Bhambry, C. Griffin, T. Hjelm, C. Nicholson, O. Voronina, London 2011, s. 16-28; A. Gavriliu, *„Ethno-Business”*.

37 J. L. Comaroff, J. Comaroff, *Etniczność sp. z o.o.*, przeł. W. Usakiewicz, Kraków 2011.

România (Związek Kulturalny Rusinów/Ruteńców z Rumunii) oraz Asociația Macedonenilor Slavi din România (Stowarzyszenie Macedońskich Słowian z Rumunii). Koncepcja „etnobiznesu” przypomina nieco analizę „instrumentalistyczną”, przez pryzmat której badacze próbowali interpretować grupy etniczne jako grupy interesu i/lub nacisku. Patrząc na etniczność w ten sposób, badacze wykazywali, że elity etniczne „wykorzystują swe grupy kulturowe jako przestrzeń umożliwiającą masową mobilizację społeczną oraz jako zaplecze polityczne dla swej walki o władzę i środki”³⁸.

W rumuńskim zjawisku „etnobiznesu”, zdaniem wspomnianej autorki, bardzo ważne stały się dwie płaszczyzny relacji: państwa i lidera organizacji, jak również lidera i jego zaplecza etnicznego. Początkowo rumuńskie rządy starały się grać relacjami z organizacjami mniejszościowymi przeciw Węgrom, pozyskując wsparcie i przychyłność tych pierwszych za pomocą dotacji budżetowych. Tego typu rozgrywki doprowadziły w konsekwencji do sytuacji, w której deputowani reprezentujący mniejszości tworzyli Parlamentarną Grupę Mniejszości Narodowych, a parlamentarzyści węgierscy powołali do życia odrębną grupę. W praktyce jednak w większości głosowań okazało się, że grupa deputowanych o mniejszościowej proweniencji popierała grupę węgierską, która z kolei bardzo często wchodziła w alianse z partiami sprawującymi władzę. W konsekwencji deputowani mniejszościowi wraz z węgierskimi parlamentarzystami stworzyli grupę około czterdziestu osób, których głosy nierzadko bywały kluczowe dla rządowych projektów³⁹. Tym samym dało się zauważyć, że partiom rządzącym bardzo często zależało na poparciu grupy parlamentarzystów o mniejszościowym pochodzeniu. O ile głos pojedynczego lidera jednej z organizacji wśród 332 innych głosów deputowanych w rumuńskim parlamencie nie ma wielkiego znaczenia, o tyle w przypadku gdy współdziała on z pozostałymi reprezentantami innych mniejszości, zaczyna przynależeć do grupy nacisku, z którą muszą liczyć się w pewnych okolicznościach także rządzący. Znaczenie siły nacisku grupy mniejszościowej należałoby również wiązać, przynajmniej po-

38 A. Smith, *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, przeł. E. Chomicka, Warszawa 2007, s. 77-79.

39 A. Gavriiliu, „Ethno-Business”, s. 11-12.

średnio, z nieustannie rosnącymi nakładami dla zrzeszeń mniejszościowych, o których pisałem wcześniej.

Liderzy organizacji mniejszościowych, będący w większości deputowanymi do rumuńskiego parlamentu, są osobami, które podejmują kluczowe decyzje dotyczące redystrybucji środków budżetowych kierowanych zgodnie z wymienionymi powyżej wytycznymi. To bezpośrednio od nich zależy, które inicjatywy znajdą się na liście wydatków, a które zostaną pominięte. W przypadku poszczególnych liderów pamiętać jednak należy, że możliwość udziału w praktykach związanych z „etnobiznesem” zależy przede wszystkim od liczby wyborców, którzy zdecydują się powierzyć swój głos przedstawicielowi mniejszości. W konsekwencji główny „przedsiębiorca” etniczny liczący na miejsce w parlamencie zmuszony jest do współpracy z lokalnymi aktywistami mającymi zdolność do zabezpieczenia jego interesów. Przy okazji wyborów aktywność kandydatów mniejszościowych jest na tej płaszczyźnie szczególnie wyraźna, a w swoich działaniach nierzadko posuwają się oni do bezpośredniego kupowania głosów członków mniejszości, ale również przedstawicieli innych grup⁴⁰.

Podsumowanie

Choć Rumunia postrzegana jest jako jedno z państw europejskich, któremu udało się wypracować bardzo rozwinięty system ochrony mniejszości narodowych spełniający europejskie standardy⁴¹, to jednak droga prowadząca do tego celu nie była prosta. Rumuński system prawny, mimo pozytywnych ocen, nie jest jednak wolny od wad, czego przykładem jest wspomniane zjawisko „etnobiznesu”, jak również fakt, iż dotychczas rumuńskie prawodawstwo nie potrafiło w sposób jednoznaczny zdefiniować kategorii „mniejszość narodowa”⁴². Jedyłą obowiązującą definicją „mniejszości narodowej” jest ta zapisana w Prawie wyborczym z 2008 roku, która określa mniejszością narodową grupę etniczną posiadającą swego reprezentanta w Radzie

40 Tamże, s. 12.

41 O. Protsyk, *Representation of Minorities in the Romanian Parliament*, Geneva–New York 2010, s. 4; I. Horváth, A. Scacco, *From the Unitary*, s. 269; M. Ram, *Romania*, s. 184.

42 M. Ram, *Romania*, s. 183; A. Gavrilu, „Ethno-Business”, s. 3-4.

Mniejszości Narodowych⁴³. Ten sposób definiowania wyklucza jednak ewentualne grupy, które nie są w stanie wprowadzić swojego reprezentanta do Izby Deputowanych i tym samym do wspomnianej Rady. Kolejnym problemem jest także to, że dana mniejszość może być reprezentowana w kontaktach z państwem tylko i wyłącznie przez jedną organizację. W ten sposób można odnieść bardzo mylne wrażenie, że każda mniejszość jest społecznością jednorodną pod względem ekonomicznym, społecznym czy politycznym⁴⁴, choć w rzeczywistości tak nie jest, gdyż w obrębie jednej mniejszości niejednokrotnie funkcjonuje kilka rywalizujących ze sobą organizacji.

Niewątpliwie jednak pewnym symbolem tego, że Rumunia jako państwo wraz ze swoimi obywatelami radzi sobie z własnym wieloetnicznym dziedzictwem, jest wynik ostatnich wyborów prezydenckich z grudnia 2014 roku, które w zdominowanym przez etnicznych Rumunów państwie wprowadziły do Pałacu Cotroceni w Bukareszcie, pełniącego funkcję siedziby prezydentów Rumunii, przedstawiciela mniejszości niemieckiej Klausa Iohannisa.

Bibliografia

- Artykuł 1.1, [w:] *Konstytucja Rumunii*, przeł. A. Cosma, 1996, źródło internetowe, [online] <http://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/konst/rumunia.html> [dostęp 23.11.2012].
- Bartosz A., *Nie bój się Cygana*, Sejny 1994.
- Carstocea A., *Ethno-Business – the Manipulation of Minority Rights in Romania and Hungary*, [w:] *Perpetual Motion? Transformation and Transition in Central and Eastern Europe & Russia*, ed. T. Bhambry, C. Griffin, T. Hjelm, C. Nicholson, O. Voronina, London 2011.
- Cartwright A. L., *The Return of the Peasant. Land Reform in Post-Communist Romania*, Aldershot 2001.
- Comaroff J. L., Comaroff J., *Etniczność sp. z o.o.*, przeł. W. Usakiewicz, Kraków 2011.
- Demel J., *Historia Rumunii*, Wrocław 1986.
- Gavriliu A., *“Ethno-Business”. The Unexpected Consequence of National Minority Policies in Romania*, Referat wygłoszony w ramach Changing Europe Summer School V. Informal Networks, Clientelism and Corruption

43 A. Gavriliu, *“Ethno-Business”*, s. 5.

44 I. Horváth, A. Scacco, *From the Unitary*, s. 269.

- in Politics, State Administration, Business and Society. Case Studies from Central and Eastern Europe, 2010, [online] <http://www.changing-europe.org/download/CESS2010/Gavriliu.pdf> [dostęp 11.04.2013].
- Gräf R., Grigoraş M., *The Emigration of the Ethnic Germans of Romania Under Communist Rule*, [w:] *Tolerance and Intolerance in Historical Perspective*, ed. C. Lévai, V. Vese, Pisa 2003.
- Horváth I., Scacco A., *From the Unitary to the Pluralistic. Fine-Tuning Minority Policy in Romania*, [w:] *Diversity in Action. Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe*, ed. A.-M. Bíró, P. Kovács, Budapest 2001.
- Kelley J., *Ethnic Politics in Europe. The Power and Norms and Incentives*, Princeton–Oxford 2006.
- Mohácsék M., *Analiza finanțărilor alocate organizațiilor minorităților naționale*, “Working Papers in Romanian Minority Studies”, nr 16, Cluj-Napoca 2009.
- Nouzille J., *Transylwania. Obszar kontaktów i konfliktów*, przeł. J. Proksa, Bydgoszcz 1997.
- Pavliuk M., Zhukovsky A., *Maramureş Region*, [w:] *Encyclopedia of Ukraine*, ed. V. Kubijovyc, D. H. Struk, t. 3, Toronto 1993.
- Kettley C., *Ethnicity, Language and Transition Politics in Romania: The Hungarian Minority Context*, [w:] *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in Transition Countries*, ed. F. Daftary, F. Grin, Budapest 2003.
- Protsyk O., *Representation of Minorities in the Romanian Parliament*, Geneva–New York 2010.
- Ram M., *Romania: From Laggard to Leader?*, [w:] *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, ed. B. Rechel, London–New York 2009.
- Smith A., 2007 *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, przeł. E. Chomicka, Warszawa 2007.
- Verdery K., *Ideology Under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceauşescu’s Romania*, Berkeley 1991.